

Quod Natura Non Dat, Salmantica Non Praestat

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 21-05-2010

El senyor Luis Gil Fernández (Madrid, 1927) és un professor emèrit de Filologia grega de la Universitat Complutense de Madrid, traductor, editor, comentarista d'autors clàssics i autor d'un ampli nombre d'articles i llibres de la seva especialitat.

Un dels seus treballs més polèmics, per bé que més celebrats també, és el seu documentadíssim Panorama social del humanismo español (1500-1800), editat per Alhambra l'any 1981 i reeditat per Tecnos el 1997. Al pròleg de la segona edició, el professor Gil repassa l'acollida que tingué l'aparició del seu llibre el 1981, molt bona entre els filòlegs clàssics i els pedagogs interessats en la història de l'ensenyament a l'Estat, però més reticent entre els hispanistes i els historiadors de la cultura espanyols. Entre les acusacions rebudes per part d'aquests col·lectius hi ha la de "no atenir-se a la cronologia, el fet de reobrir una vella polèmica sobre la ciència espanyola, el de recopilar errades que es podrien haver inventariat en qualsevol altre lloc ("país", entenc, quan diu "lloc") i el de sobrecarregar les tintes, car presenta una visió exageradament ombrívola dels fets"[1]. Allò que es retreu, en suma, al professor Gil és una objectivitat que va en contra del cofoisme patriòtic castellà que sol dur associada la història del Siglo de Oro espanyol.

Tot pouant en les seves incisives observacions, traduïm el comentari que en Gil recull en una carta del portuguès Arias Barbosa, a final del segle XV, adreçada a Marineu Sícul: "Ja aleshores veia perfectament allò que veig ara: que per la ignorància, per no dir barbàrie, dels preceptors que llançaven els fonaments de les primeres lletres sense calç, és a dir,

sense cap puresa de la llengua de Roma, amb prou feines es podia trobar a Salamanca dos o tres [professors] que parlessin llatí. Molts s'expressaven en espanyol, la majoria bàrbarament"[2].

Al seu torn, l'humanista portuguès Diego de Teive anà a Salamanca el 1532 a estudiar lleis i li semblà que "hi havia molt pocs homes que sabien llatí i les lletres" [...]. L'interès dels monarques per remeiar la situació resultava infructuós, per tal com la picaresca estudiantil era fèrtil en recursos per contravenir el reglament universitari. En Carles V instava el 3 d'agost de 1552 a la creació, a Salamanca, d'un col·legi de gramàtica "per ser principi de totes les ciències". I d'acord amb el seu propòsit es fundà el Col·legi Trilingüe el 1554, per reial ordre, on es prescrivia que hi hagués, a més, uns altres dos col·legis de gramàtica a la Universitat de Salamanca, "però els bons propòsits del cèsar, així com les normes de l'estatut universitari, que exigien un examen previ de llatí abans d'ingressar en qualsevol facultat, els anul·lava un simple trasllat a la veïna Valladolid". Sembla que hi havia a Valladolid qui expenia falsos certificats d'aptitud en llengua llatina... o els atorgava després d'un examen de nivell irrisori. A final del segle XVI, el 20 d'agost del 1588, en Felip II encara ordenava que cap batxiller s'incorporés a la universitat de Salamanca sense demostrar que fou examinat en aquella universitat. Però al cap de tres anys, "cosa que revela l'incompliment del seu mandat, el monarca ordenava que ningú no pogués graduar-se de batxiller en cap universitat espanyola sense presentar «cèdula i testimoni d'examen» en gramàtica, previsió que tampoc tingué un èxit major"[3].

El mateix passava al Col·legi Trilingüe, en els estatuts del qual figurava l'obligació de parlar només en grec, hebreu o llatí, segons que es desprèn dels estudis sobre el període 1554-1574. "La norma era incomplerta a despit de la severitat creixent de les sancions, no només pels estudiants sinó pel mateix rector. I així els esforços del P. Vitòria per expressar-se en llatí correcte resultaven infructuosos"[4].

Exposa encara en Gil "una anècdota eloqüent relatada per Huarte de San Juan: al seu protagonista, un anònim i insigne teòleg espanyol que s'havia distingit a Trento, el papa Pius IV, que desitjava conèixer-lo, el cridà a Roma i, volent significar-li sa deferència, li féu molts favors: «i agafant-li la mà, el dugué tot passejant fins al castell de Sant Àngelo, i amb un llatí molt elegant li donà detall de certes obres que feia per fortificar-lo, bo i demanant-li en alguns apartats el seu parer. I [aquell] li respongué amb tant de trasbals, per no saber llatí, que l'ambaixador d'Espanya, que aleshores era don Lluís de Requesens, comanador major de Castella, sortí a afavorir-lo amb el seu llatí i a distreure el Papa i els de la seva cambra: que no era possible de saber tanta teologia com deien un home que entenia tan poc el llatí»"[5].

I continua explicant l'autor: "Era, en efecte, en els ambients cultes de l'estranger on xocava més l'inconfusible llatí dels nostres. I això afegiria un motiu més de descrèdit per a la dominació espanyola. Imaginem-nos per un moment les situacions enutjoses en què es trobarien juristes, clergues i militars al Milanesat, a Nàpols o a Flandes, on els dominats posseïen un grau de desenvolupament econòmic i cultural considerablement superior al dels seus dominadors, i tindrem la raó de ser de la gravitas hispana. Actituds com la del cavaller de la mà al pit, la solemnitat de maneres, els rigors de l'etiqueta cortesana, si no ens equivoquem, més d'una vegada no eren sinó una honesta manera de tancar la boca per a dissimular «no saber espavilar-se a parlar llatí», com pertocava a la dignitat de les seves persones [...]. Amb quinsmacarronismes respondrien els nostres compatriotes als nens captaires que demanaven almoina pels carrers de Flandes en llatí, o als mercaders que s'expressaven en aquesta llengua?"[6].

En la seva ressenya del Panorama d'en Gil el 6 de desembre del 1981 aGaceta Ilustrada, l'Antonio Tovar escrivia, en referència al prestigi que tenien els juristes i canonistes per damunt de llatinistes, filòsofs, literats i científics: "És simbòlic que en espanyol "letrado" signifiqui no pas gramàtic o literat, sinó precisament advocat, com en Luis Gil ens assenyala al seu llibre"[7]. Tot un indici semàntic del desprestigi que han patit, al llarg de la història, els interessats en

les arts a la Castella articulada intel·lectualment al voltant de la mítica i prestigiosa universitat de Salamanca. No ens ha d'estranyar, aleshores, que en Tovar trobi miraculosa la simple existència de la literatura castellana: "Es comprenen les dificultats que fan miraculosa l'existència mateixa de la nostra literatura: les taxes per les quals es posava preu oficial a cada plec delQuijote, les revisions inquisitorials de biblioteques i botigues de llibreters, el doble índex, el romà i el de la Inquisició espanyola, pel qual es regulà la publicació de llibres fins a Fraga Iribarne –que ja és dir molt– [...]. El miracle que són un Nebrija, un Pinciano, un Brocense, els savis il·lustrats, es comprèn de debò quan es pensa en una societat que ha fet seu un principi que en Luis Gil recull en les fonts més segures: «Més val sàviament ignorar allò que no és conduent de saber»"[8].

A partir d'aquesta màxima, que considera "un component del genoma cultural hispànic", el professor Gil carrega contra "l'eliminació dels plans d'estudi [actuals] de tot allò que no és conduent de saber" i que iguala "pel llistó més baix el nivell de coneixements de la joventut", i pronostica que en aquestes condicions, "miracle serà que les Universitats puguin formar en el futur, no ja científics d'altura, sinó llicenciats amb un mínim de competència professional"[9].

En Tovar considera un miracle l'existència de savis il·lustrats a l'Espanya del Renaixement, i fent extensiu el raonament, el mateix es podria dir del brot de literats i místics excelsos que caracteritza el Siglo de Oro, si ens atenim al menyspreu social del coneixement i de l'erudició que ha presidit des de sempre el tarannà castellà, que ells anomenen espanyol o hispànic, començant per les administracions i acabant per la gent del poble. Aquesta actitud que en diuenespanyola podria prendre's com una generalització que s'estén a tota la península ibèrica, però l'honestedat intel·lectual d'en Gil l'obliga a matisar:

"Però a València les coses semblaven desenvolupar-se de manera molt diferent, si hem de fer cas a en Francesc Deci, segons el qual es podia veure en les escoles nens expressant-se correctament en grec i en llatí. A la ciutat del Túria, on els corrents renaixentistes cobraren més volada que en altres zones peninsulars, la capacitat de parlar o almenys d'entendre el llatí parlat estava relativament estesa, com ho indiquen les representacions públiques freqüents de comèdies en aquesta llengua al llarg del segle [XVI] i el fet que, entrat el XVII, s'expliqués en llatí encara a la Facultat de Medicina, per bé que a finals de segle la situació allí era més o menys similar a la de la resta del país"[10].

A les escoles de València, els nens s'expressaven correctament en grec i en llatí, mentre al Col·legi Trilingüe de Salamanca ni tan sols el rector era capaç de fer-ho. En canvi, si ens n'anem a l'estadística del segle XVI, veiem que l'Estudi de València, "en el seu moment de màxim apogeu no passaria dels 2000 estudiants [matriculats], quan Salamanca n'arribà a assolir 7.000"[11]. Aquí hi ha alguna cosa que no quadra. I més quan "el sostre de matrícules a Salamanca", aquests 7.000 alumnes universitaris, "s'assoleix el 1588"[12]. Però si fem cas del cens (vecindario, en diu el doctor Fernández Álvarez) ordenat per Felip II el 1591, només tres anys després, resulta que "Salamanca no passava dels 4.400 veïns (això sí, descomptats els estudiants)"[13]. Per bé que els vecinos del doctor Fernández equivalen als "focs", que en dèiem aquí, i aplicant-hi —com ho fa ell[14]— un coeficient de 3'5 habitants a cada casa ens donen uns 15.400 habitants aproximats a finals del XVI, la desproporció segueix sent clamorosa.

En el camp de les ciències, i a tall de complement, veiem què ens diu en Vicent F. Soler Selva, de l'IES Sixto Marco d'Elx:

"Però l'interès per la matemàtica, a l'Estat espanyol, pot semblar que no ultrapassa aquests àmbits especialitzats i d'interessos molt concrets, com aviat mostrarem. El fracàs de les propostes en les Corts de Castella, tot i que comptaven amb el suport reial, per a establir escoles de matemàtiques a les principals ciutats castellanes és apuntat com una prova que la societat no veia en les matemàtiques la utilitat i, per tant, la necessitat d'aquest aprenentatge que d'altres, els coneixedors de la disciplina, defensaven"[15]. Aquí tindríem un indici prou remarcable de l'escàs atractiu que tenien les ciències per als castellans, per més que la voluntat política dels seus monarques els cridés a interessar-s'hi.

I continua en Soler Selva: "Una altra prova de l'escàs ressò que la publicació de tractats de matemàtiques va tenir en la societat de l'època la constitueixen les declaracions de Jeroni Muñoz, qui va afirmar que «és d'imprudents, encara més, de pròdigs, voler editar a Espanya res de matemàtiques, ja que les despeses d'impressió són enormes i els llibres no s'hi venen».

"Aquesta opinió generalitzada, poc favorable a l'estudi de la matemàtica, explicaria la vehemència dels al·legats en favor de la seua utilitat, que trobem en els pròlegs i les introduccions de les obres de l'època, i no a l'inrevés"[16].

Però si a Castella no hi havia manera de vendre llibres i d'establir escoles de matemàtiques (tan necessàries per als estudis cosmogràfics i la navegació) perquè la gent no hi veia la utilitat, sembla que, altre cop, a les ribes del Túria les coses anaven altrament. Perquè és just a l'any 1503 que la novella Universitat de València —fundada el 1499— es dota amb una càtedra de matemàtiques, i serà a la mateixa universitat on es proveiran les primeres càtedres de cirurgia, anatomia i botànica mèdica[17] —una especialitat, la darrera, que va fer un salt qualitatiu amb la introducció a Europa de les plantes procedents de les Índies.

Recapitulem: València tenia uns 70.000 habitants al primer terç del segle XVI[18] i era la ciutat més poblada de la península, frec a frec amb la Sevilla mitològica del comerç amb les Índies, que n'arribà a tenir 108.000, segons l'arxiver de Simancas Tomàs González[19], un home a qui ja es va enxampar mentint per patriotisme castellà[20] i que es mereix un capítol sencer a laHistòria Universal de la Censura. Que una ciutat burgesa, comercialment activa, culta i pròspera com la València del XVI, amb més de 60.000 habitants, "on els corrents renaixentistes cobraren més volada que en altres zones peninsulars" segons Gil, on els nens parlen grec i llatí a les escoles i la universitat comptava amb diverses càtedres de ciències, tingui al seu moment àlgid 2.000 estudiants matriculats, i que a la Salamanca de finals del XVI, amb 4.400 veïns, on no interessaven les ciències ni els rectors saben expressar-se correctament en llatí, hi hagi 7.000 estudiants adelerats d'aprendre amb un personal docent tan capacitat, em sembla un atemptat contra el sentit comú més elemental.

Aquestes informacions ens duen a sospitar que el vell prestigi internacional de la universitat de Salamanca es va forjar no tant a les aules com en els llibres, que a còpia de repetir i repetir a través del temps les bondats de la institució i de situar impremtes actives, prestigiosos doctors, escriptors de renom i edicions d'obres cabdals a la ciutat del Tormes, van arribar a crear sobre el paper un mite literari de la docència i el coneixement. Amb els segles, i conforme ha anat rebent alumnes i professors que hi acudien embadalits per tot allò que els llibres deien que havia tingut lloc a Salamanca, és probable que la famosa universitat hagi assolit un nivell acadèmic a to amb el de la seva fama internacional. La interacció amb estudiants de variada procedència mundial hauria d'haver ajudat a fer el salt al cosmopolitisme que cal esperar d'una ciutat i una institució que han viscut d'un prestigi i un renom que no es corresponien amb la realitat, si hem de fer cas al professor Gil.

Així, sembla que es fa més veritat que mai la famosa dita: Quod natura non dat, Salmantica non praestat, cosa que a la vista d'allò que hem recollit, es podria reajustar per dir: Allò que la natura no et dóna, tampoc no ho busquis a Salamanca.

Per fer-nos una idea del panorama a casa nostra, ara, s'escau de reflectir algunes observacions de l'Antonio Fernández Luzón a l'epíleg del seu magnífic llibre sobre la Universitat de Barcelona al segle XVI, on defineix l'Estudi de les Arts barceloní com "una escola d'humanitats el pla d'estudis de la qual —veritable paradigma del programa docent de l'Humanisme— era d'un modernisme indiscutible i no tenia res a envejar als de Salamanca o Alcalà"[21]. Amb les incorporacions d'en Rafael Mambla, en Damià Hortolà, en Narcís Gregori —figura capital en la introducció de la lògica renaixentista a Espanya— i en Francesc Escobar, "Barcelona es convertí en un centre de referència de l'erasmisme llatinitzant, en una època difícil marcada pel rigorisme inquisitorial"[22]. Després de concloure que l'Estudi de Barcelona seria des d'aleshores —i fins al trasllat de la Universitat a Cervera— el centre més innovador del panorama

cultural català, en Fernández Luzón fa constar que "la creixent afluència estudiantil propicià que l'ajuntament es decidís a crear, el 1559, una universitat completa amb totes les facultats. (...) Contràriament a allò que han afirmat els historiadors de la ciència, Barcelona figura entre les poques universitats espanyoles del segle XVI que comptaren amb una càtedra de matemàtiques i astrologia, el pla d'estudis de la qual era molt semblant al de València i Salamanca [sic]". Pel que fa a la medicina, "a més de les càtedres de curs sense additament i de Galè, se'n crearen de més innovadores com les d'Hipòcrates, pràctica, anatomia, cirurgia i simples medicinals". "(...) A diferència del que succeí en les universitats castellanes, [la facultat de medicina de Barcelona] brillà amb llum pròpia i mai no es veié eclipsada per la preponderància del dret i la teologia"[23].

En aquest context és remarcable una nota que transcriu el mateix Fernández Luzón sobre la vinguda a Barcelona el 1545 del pretès sevillà Juan de Mal Lara, un llatinista tardo-erasmista de molta anomenada al segle XVI: "El biògraf d'en Mal Lara, en Juan Nepomuceno de León, relata la seva vinguda a Barcelona amb aquestes paraules: «Desitjós d'il·lustrar-se i d'avançar els seus estudis, passà a la universitat de Salamanca, la qual era aleshores la més florida en lletres d'Europa, (...). Però inflamat el seu ànim i la inclinació a les bones lletres, fou el primer que, no content son desig de saber amb allò que havia après a Salamanca amb tan cèlebres mestres, havent sentit la gran fama amb què estava ensenyant el mestre valencià Francesc d'Escobar a Barcelona, (...) on tenia un gran concurs de deixebles, marxà cap allà per ser un d'ells i sentir-lo (...). D'aquest ensenyament es gloria en Mal Lara a les seves obres on confessa, agraït, que deu a Escobar les anotacions i les gloses que féu a lesInstituciones Retóricas d'Aphtoni, autor grec, i allò que diu a la Sintaxis. [En Mal Lara] va merèixer a l'Escobar tan [alt] concepte que algunes vegades el delegava perquè expliqués la sintaxi als il·lustres deixebles que tenia a l'escola»"[24].

Per bé que sóc de l'opinió que en Mal Lara era súbdit de la Confederació Catalana, i que el pretès viatge d'aquest sevillà a Barcelona era l'únic recurs de la censura per justificar la influència evident de l'Escobar en la seva obra, només que ens ajustem al report d'en Fernández Luzón i donem per bo que era de Sevilla ja n'hi ha prou per comprovar, un cop més, que si algú de la península estava interessat en una formació clàssica sòlida, havia de venir a Barcelona o a València.

Al primer capítol de la quarta part del llibre d'en Gil, dedicada a la Inquisició i els humanistes, l'autor exposa que "o bé s'atribuïen totes les culpes de la decadència científica espanyola a l'actuació del Sant Ofici, o bé se'n minimitzaven els efectes, adduint que l'apogeu de dita institució va coincidir amb el Segle d'Or de la literatura i les arts espanyoles"[25].

Un dels principals arguments dels qui discuteixen o neguen els fonaments de l'anomenada Llegenda Negra de la Inquisició espanyola és precisament aquest: que el moment àlgid de la Inquisició coincideix amb el període més ric, variat i fecund de les lletres i les arts espanyoles, la qual cosa demostra que el Sant Ofici no fou tan terrible com s'ha insistit malintencionadament al llarg dels segles per tal de desprestigiar Espanya. És possible? Reflexionem-hi una mica.

D'una banda, el Sant Ofici viu la seva màxima activitat amb la persecució sistemàtica d'il·luminats, luterans i heretges de tota mena, vetlla per la puresa de sang i extermina, en espectaculars autos de fe, conversos o simplement estrangers amb autoinculpacions dels reus arrencades sota tortura, sense judici previ; es complau a publicar índexs de llibres prohibits paral·lels i complementaris a l'Índex romà, esprem fins al llindar de la permissivitat la llei que dóna dret als comissaris inquisitorials a visitar biblioteques públiques i privades i a retirar-ne les obres considerades nocives o impures per destruir-les a la foguera, amb conseqüències funestes per als propietaris de les biblioteques; esmola la censura que obliga a retallar paràgrafs i pàgines senceres d'obres destinades a l'ensenyament de sintaxis de les llengües clàssiques... i, paral·lelament a aquest univers de persecució de la cultura i de la diversitat, un veritable exèrcit d'artistes castellans es veuen tocats pel geni del Renaixement i llancen al món una producció literària enlluernadora, començant per l'Amadís de Gaula i la Celestina, i continuant per les obres d'en Garcilaso de la Vega, de Teresa de Jesús, de fray Luís de León, de San Juan de la Cruz, Cervantes, Lope de Vega, Calderón, Gracián, Tirso de Molina... I tot això sense comptar les restriccions culturals que implicaven les prohibicions d'en Felip II d'importar llibres impresos a l'estranger i d'anar a formar-se a les universitats estrangeres els estudiants espanyols[26], que havien de resignar-se al panorama que ens exposa en Luis Gil sobre la universitat de Salamanca. Mentrestant, a Catalunya, en plena

ensulsiada cultural, ens hem de conformar amb la producció "de tercera o quarta categoria"[27] del Rector de Vallfogona, en Pere Serafí o en Josep Romaguera.

Tot plegat ens hauria de dur a preguntar-nos a on perseguia la Inquisició,a on duia a terme les seves activitats perquisidores, al moment àlgid de les quals esclata el geni dels castellans. Si a les circumstàncies exposades, i a la tan repetida decadència catalana després d'un lluent i prometedor segle XV, hi sumem el nombre espectacular de termes i construccions sintàctiques pròpies del català en les grans obres castellanes de referència, potser ens situarem en un escenari no contemplat en el valuós llibre del professor Gil, i ens farem una idea de la magnitud de l'espoli cultural dut a terme, justament, en els anys de més gran activitat inquisitorial. I hom podrà entendre, per sempre més, la directíssima i primordial relació que hi hagué entre el període més negre de la Inquisició espanyola i la miraculosa explosió artística castellana.

La dimensió de l'apropiació en massa que es desprèn d'aquest escenari és tan descomunal que resulta difícil d'assumir, fins i tot per als qui a cada lectura ens trobem amb les traces flagrants i incontestables d'aquest robatori històric, i fa que, a nivell personal, pugui entendre que se'ns titlli de paranoics.

Com es defensa una desproporció d'aquesta mena? De ser veritat, com fou possible? Qui ho possibilità? Com és que ho vàrem permetre, els catalans?

No tinc una resposta precisa per a aquestes preguntes, però podem resseguir, a tall d'exemple, un cas prou conegut que ens pot ajudar a entendre el procés de substitució i de suplantació que anava tenint lloc conforme se succeïen els esdeveniments i arribaven a la impremta les obres.

Acabat d'arribar del seu viatge de Descoberta de les Índies, el 1493, en Cristòfor Colom fou rebut oficialment pels Reis Catòlics a Barcelona. Aquest fet el relaten dos testimonis presencials, en Pere Màrtir d'Anghiera i en Gonzalo Fernández de Oviedo als seus respectius Opus Epistolorum i Historia Natural de las Indias[28], i a dia d'avui, el sojorn d'en Colom a Barcelona i la rebuda que li tributaren els reis són dues veritats acceptades per la gran majoria d'historiadors. Tan indiscutible com difícil d'explicar resulta, aleshores, el buit documental que envolta aquella recepció. L'absència de rastre d'un fet tan rellevant en les anotacions oficials dels registres catalans de l'època (el Dietari de la Generalitat, el Dietari de l'Antic Consell Barceloní, els Registres de la Cancelleria) així com en altres fonts històriques (el Llibre de les solemnitats de Barcelona, les "Rúbriques" d'en Bruniquer o el Cerimonial dels Magnífics Consellers i Regiment de la ciutat de Barcelona...)[29] ens convida a entendre que, en tots i cadascun d'aquests casos, hi devia haver una primera escriptura on es recollia cada dada i circumstància digna de ser anotada —entre les quals havia de figurar per força un esdeveniment com la recepció reial a en Colom—, i una segona escriptura o "passada en net", al cap dels anys, que aniria estrictament en funció de la història que convenia que restés escrita per al futur.

La Història peninsular s'ha distorsionat fins a la falsificació per tal de construir argumentalment[30] el gran estat castellà que avui ens governa des de la prepotència centralista i el més absolut menyspreu vers la diferència cultural i lingüística. Resulta certament xocant haver d'empassar-se que determinats intel·lectuals espanyols del segle XXI són els hereus culturals dels grans humanistes, els talentosos literats i els pietosos místics castellans del segle XVI. Una aproximació crítica i objectiva als assajos històrics que circulen amb l'aurèola d'erudició hauria de fer que ens sentíssim agredits, gairebé de forma literal, per les incongruències que hi llegim, i que a cada dos per tres ens remeten a les efemèrides del glorioso pasado español. No pot ser que els més grans navegants i conqueridors de la cristiandat siguin uns hidalgosextremenys i lleonesos sense cap mena de tradició marítima[31]. No pot ser que els centres culturals més prestigiosos de la península fossin les universitats de Salamanca i d'Alcalà de Henares, totes dues tan lluny de les rutes terrestres i marítimes que comunicaven permanentment el llevant peninsular amb la Itàlia vinculada a la Confederació Catalana, i no pot ser que, alhora, els ports naturals i històrics d'intercanvi amb la península itàlica, Barcelona i València, romanguin gairebé aliens a tota influència renaixentista.

Castella potser era el regne que més ferventment i obsessiva aspirava a l'hegemonia peninsular, però per unes raons elementals de congruència geogràfica i de realitat circumstancial, la Història li estava negant l'èpica de les exploracions i les conquestes transoceàniques, i la seva quota de glòria en la gran revolució cultural del Renaixement. Conseqüent amb la seva avidesa i les seves aspiracions, Castella aprofità l'aparell de persecució religiosaque constituïa el Tribunal del Sant Ofici per sembrar el terror polític[32]bo i utilitzant com a subterfugi freqüent la seva missió de controlar tot allò que podia suposar un perill per a la sagrada Fe Catòlica[33]. El sorgiment dels moviments reformistes, el luteranisme, l'erasmisme que posava en qüestió la supremacia eclesiàstica des de la vivència mateixa de l'espiritualitat... dotaren de sentit la pervivència d'un òrgan inapel·lable contra les acusacions del qual no hi havia defensa si no s'estava emparat per les més altes esferes del poder imperial, i encara. No hi havia drets que hi valguessin, perquè tal com denunciava el jurista Antoni Oliba, el dret català era "menyspreat pels virreis, desatès per l'Audiència en algunes de les seves resolucions i completament ignorat per la Inquisició, l'únic tribunal amb seu externa que podia exercir justícia sobre causes originàries del Principat de Catalunya"[34]. Sota la pressió d'un ens com la Inquisició, aleshores, cal comptar que sovint foren els mateixos escrivans de Catalunya, d'Aragó i de València els qui per afany de lucre i de poder, per congraciar-se amb el seu sobirà i una aristocràcia en procés de castellanització, o per submís i elemental col·laboracionisme desupervivència, retocaren, suprimiren, afegiren, manipularen, reescriviren itraduïren tot allò que se'ls demanà, i en el sentit exacte que se'ls ordenà.

Una mostra de l'estadi de prevenció i d'acatament en què es vivia és la colpidora demanda de la Confraria de Llibreters de Barcelona, que el 1568 "demanà als inquisidors una inspecció de llibreries per tal de comprovar que no tinguessin llibres prohibits pel Catàleg de Trento, oferint-se a més a pagar les despeses de la visita. A l'any següent, els inquisidors de Barcelona informaven que, feta la inspecció, s'havien trobat molts llibres prohibits i que estaven determinats a castigar-ho, per bé que la pobresa d'alguns llibreters i la desídia dels inquisidors anteriors ("ha muchos años que no se han visitado y hanlos dexado estar así") els feia dubtar d'aplicar amb rigor les penes"[35]. I quan llegeixo i transcric desídia dels inquisidors, no em sembla caure en cap contradicció: ans hi entenc el relaxament del qui ja estava tan persuadit de la seva capacitat d'intimidació que ho deixava tot al mecanisme de la por tan eficaçment instal·lat al magí dels infractors potencials.

La submissió incondicional que molts catalans han observat al llarg de la història com a tret característic de la seva relació amb la castellanitat ha de tenir un origen gairebé atàvic en la por cerval i l'esperit d'autocensura[36] que, durant segles, inspirava l'ombra dels inquisidors. És un acatament tan natural que hom el podria buscar inscrit en els cromosomes que la majoria de catalans ens hem transmès de generació en generació. L'enlluernament per l'autoritarisme i la prepotència castellana menaren els nostres avantpassats més pràctics (i també els més amorals) a la renúncia gradual als orígens. Un enlluernament que subsisteix avui, encara, i que encega i subjuga gran part de la nostra classe política, l'empresarial, l'acadèmica... D'altres, paradoxalment, per la seva devoció a la pàtria i a la seva cultura, degueren passar pel tràngol d'haver de censurar i traduir obres com el Quixot i de castellanitzar figures com Teresa de Jesús o fra Lluís Bertran en veure en la desnaturalització identitària l'únic recurs per garantir-ne la preservació. Això equipararia l'amor per la cultura dels catalans del XVI i el XVII amb l'amor d'aquella mare que, abans de perdre el seu fill per la decisió salomònica de partir-lo en dues meitats i donar-ne una a cada dona que deia ser-ne la progenitora, s'estimà més de conservar la criatura amb vida, ni que fos al preu de lliurar-la per sempre a la mare falsa. Malauradament, el nostre país no va disposar d'un rei Salomó que a última hora exercís la seva potestat i administrés la justícia que ens calia esperar. Ben al contrari. En Felip II de Castella i I d'Aragó, a qui tan sovint es comparà amb el monarca hebreu quan encara era un príncep, exercí de contrapès decisiu a l'hora de desequilibrar la balança de la Història en favor de Castella. I els catalans del segle XVI cediren els seus fills predilectes i les que avui serien nostres figures senyeres a major glòria de Castella, servant l'esperança que, si bé en els llibres i en el futur serien castellans, els fruits de la seva empremta es collirien a Catalunya, que és la terra en la qual exerciren realment la seva benefactora influència. I el fet que després de tants segles de persecució i de genocidi avui encara siguem culturalment vius, proclamant la nostra diferència i reivindicant la catalanitat d'alguns d'aquells personatges insignes, és el senyal inequívoc d'un substrat cultural, social i polític d'una potència i una profunditat que no s'avé gens ni mica amb la història esllanguida i depriment que ens ha arribat. Ja comença a ser hora, doncs, que es faci tangible l'etèria justícia salomònica a la qual s'encomanaren els qui van salvar (com pogueren) per a la posteritat els estendards de la nostra excel·lència.

[1] LUIS GIL FERNÁNDEZ, Panorama social del humanismo español (1500-1800), Editorial Tecnos S.A., Madrid, 1997, p. 17-18.

[2] Ídem, p. 49.

[3] Ídem, p. 52-53.

[4] Ídem, p. 53.

[5] Ídem, p. 54-55.

[6] Ídem, p. 55.

[7] Ídem, p. 18.

[8] Ídem, p. 19.

[9] Ídem.

[10] Ídem, p. 56.

[11] ANTONIO FERNÁNDEZ LUZÓN, La Universidad de Barcelona en el siglo XVI, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2005, p. 293.

[12] Ídem, p. 292.

[13] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, La Sociedad Española en el Siglo de Oro, Editora Nacional, Madrid, 1984, p. 968.

[14] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, "1788: un año significativo en la Salamanca de la Ilustración", dins Miscel·lània Ramon d'Abadal, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1994, p. 192-193.

[15]VICENT F. SOLER SELVA, La Matemàtica en la societat del segle XVI a Espanya i Bernardino de Cárdenas,http://www.iecbv.com/rella/rella15/06%20la%20seccion%20cientificotecnica%20de%20linventari.pdf

[16]Ídem.

[17] SANTIAGO RIERA i TUÈBOLS, Diccionari d'Història de Catalunya, Edicions 62, SA, Barcelona, 1993, 2a edició, p. 1081.

[18] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, La Sociedad Española en el Siglo de Oro,ob. cit., p. 525.

[19] MARQUÉS DE LOZOYA, Historia de España, Salvat Editores SA, Barcelona, 1967, tom IV, p. 112 i 113.

[20] "Per un patriotisme mal entès, en uns anys on mitja Europa es disputava l'autoria de la invenció de la màquina de vapor, el senyor González va adulterar un document de l'Arxiu i va adreçar una carta, datada a Simancas el 27 d'agost de 1825, a Martín Fernández Navarrete, el més il·lustre historiador marítim espanyol del moment, en la qual afirmava que en els registres originals conservats a Simancas, entre els papers corresponents a Catalunya i a la Secretaría de Guerra de 1543, existien documents que explicaven que el mecánico naval espanyol Blasco de Garay (País Basc, 1500 - 1552?), oficial de la marina de l'emperador Carles V, va fer a Barcelona, en la seva presència, el dia 17 de juny del mateix any, l'experiència d'un vaixell que marxava per mitjà d'un aparell, on la part més important era una gran caldera d'aigua bullint". Segons l'arxiver, en Garay hauria enviat uns plànols de l'enginy a en Felip II, però el saqueig de Simancas per part de les tropes napoleòniques féu que es perdessin aquests plànols. La notícia originà una gran controvèrsia entre erudits espanyols i erudits francesos, i fins l'Honoré de Balzac va dedicar una obra de teatre al tema el 1842, curiosament defensant les tesis espanyoles. L'estudi dels documents reals de l'Arxiu de Simancas per en Joaquim Rubió i Ors, presentat com a Memòria a l'Academia de Buenas Letras de Barcelona l'any 1880, demostrà que en Blasco de Garay va existir i que probablement va inventar les rodes de paletes, usades durant el segle XIX per a la propulsió de bucs a vapor, sens dubte un gran invent, però que mai se serví de cap caldera. Les rodes de paletes eren accionades per homes des de dins el vaixell, tal com es desprèn d'una carta adreçada pel mateix Blasco de Garay a l'emperador Carles V. Aquesta informació procedeix d'un apunt del Fons Antic de la Biblioteca ETSEIB de la

Universitat Politècnica de Catalunya, datat el 28 de febrer de 2000, trobat a la xarxa:http://bibliotecnica.upc.es/bib240/serveis/fhct/expo_et/vapor.doc. Com a darrera curiositat podem afegir que encara hi ha a Internet, a dia d'avui, pàgines electròniques espanyoles i alguna d'internacional que defensen en Blasco de Garay com a protoinventor de la màquina de vapor, i en la majoria d'elles, el governador del Principat que presencia la demostració portuària a Barcelona és un tal Pedro de Córdoba, quan és ben palès que el governador de Catalunya entre 1509 i 1543 era en Pere de Cardona i Enríquez, i immediatament després d'ell ho fou el seu fill, en Pere de Cardona i de Requesens. No pas cap Pedro de Córdoba. La censura subsisteix en plena forma a Internet.

[21] ANTONIO FERNÁNDEZ LUZÓN, ob. cit., p. 302.

[22] Ídem, p. 302.

[23] Ídem, p. 302-303.

[24] ANTONIO FERNÁNDEZ LUZÓN, ob. cit., p. 56, nota 64.

[25] LUIS GIL FERNÁNDEZ, ob. cit., p. 405.

[26] LUIS GIL FERNÁNDEZ, ob. cit., p. 443-446.

[27] MARTÍ DE RIQUER i ANTONI COMAS, Història de la Literatura Catalana,Editorial Ariel SA, Esplugues de Llobregat, 1964, Volum III, p. 575.

[28] CAIUS PARELLADA i CARDELLACH, Colom venç Colombo, Aleu & Domingo, Barcelona, 1986, p. 110.

[29] Ídem.

[30] En RICARDO GARCIA CÁRCEL, a Historia de Cataluña, Siglos XVI-XVII, Editorial Ariel, S.A., Barcelona, 1985, p. 125, cita un fragment famós d'en Cristòfor Despuig del 1557 que, en referència a l'apropiació de la denominació comuna "Espanya" per part dels castellans, diu: "quant ignorants son y quant segos de enveja y malicia van, que

aquesta provincia no sols es Espanya mas es la millor Espanya (...) y per fer gloriosa la sua propia nació no dubten d'escriurer materia (...) questos castellans s'en beven tot". El doctor FERNÁNDEZ LUZÓN, ob. cit., p. 169, també ho recull de la denúncia de l'apropiació del terme "espanyol" per part dels juristes castellans que fa el catedràtic de Lleida el 1617, en Francesc Ferrer i Nogués: "Ells no són els únics espanyols, també ho som nosaltres, i potser mereixem més el títol; tanmateix no vivim sota les seves lleis, ni hi viu la major part d'Espanya; i tot i això, sempre utilitzen l'expressió lleis espanyoles, cosa que no puc suportar".

[31] En VITORINO MAGALHÂES GODINO, a A economia dos descobrimentos henriquinhos, Livraria Sá da Costa Editora, Lisboa, 1962, p. 34, es pregunta "Per què les etapes decisives de l'expansió oceànica de Castella resulten d'impulsos estrangers, contràriament a allò que s'esdevé a Portugal?", sens dubte fent referència als viatges d'en Colom, els Pinçon, en Vespucci, en Magalhâes... tots ells estrangers a Castella.

[32] ÀNGEL CASALS, L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543), Editorial Granollers, S.L., p. 221: L'inquisidor Ferran de Lloaces encén tot el Principat el setembre de 1532. Els diputats acusen "els inquisidors de dedicar-se al frau i a embargar, (...) de protegir delinqüents i fer-los familiars del Sant Ofici (...), de vulnerar jurisdiccions baronials i reials...". A la p. 223: en un memorial a l'emperadriu de novembre de 1532, acusen Lloaces de buscar deliberadament l'alçament de la ciutat en fer cercar, casa a casa, els blasfems i els bígams. A la p. 226: "Lo dit Inquisidor volia destruir, si podia, les leys d'aquesta Terra", reblen els diputats el gener del 1533.

[33] JORDI VENTURA i SUBIRATS, Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià, Eliseu Climent Editor, València, 1978, p. 9 i següents: Vegeu la incidència directa i indirecta del Tribunal del Sant Ofici sobre la cultura i les capes burgeses a la societat valenciana del Renaixement. "Instrument de lluita de classes", anomena en Jordi Ventura la Inquisició (p. 10 i 11).

[34] ANTONIO FERNÁNDEZ LUZÓN, ob. cit., p. 170.

[35] Ídem, p. 260.

[36] JORDI VENTURA, ob. cit. p. 15.